

országban elsőnek szerezte meg az egyetemi magántanári képesítést, s 18 esztendőn át tartott kollégiumaiból több, mint ezer hallgató gyarapodott hasznos ismeretekkel. A szorosán vett könyvtártudományon kívül néhány értékes új adattal irodalomtörténeti tudásunkat is felfrissítette. Apáczai Csere Jánosról írt doktori értekezése (1892) az elsők között irányította a figyelmet a magyar szellem e kimagasló képviselőjére. 1890-ben, a százados évfordulón, megírta az első erdélyi hírlap történetét s kiadta az 1589-ből való »Kopaszság dícsérete« című tréfás könyvecskét. Legnagyobb szeretettel a XVII. században élt Tótfalusi Kiss Miklós érdekes alakjával foglalkozott. Újból közzétette »Siralmas panasz«-át és a maga idejében elkobzott »Mentség«-ét, majd mozgalmat indított a tudós magyar könyvnyomtató süllyedésben levő kolozsvári sírkövének helyreállítása érdekében. Neki van legkegyetesebb része abban, hogy Tótfalusi Kiss Miklós „búsult lelke századok után örül diadalán“. A nyugalomba vonulása óta (1926) eltelt két évtized tovább fokozta tudományos buzgalmát. Irodalmi munkásságáról az 1934-ben és 1943-ban megjelent bibliográfiái ezres adattömegeivel bámulatra készítetnek a nyolevanéves Gyalui Farkas iránt.

A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályt immár több, mint ötvenöt esztendeje bensőséges viszony fűzi GYALUI FARKASHOZ. Szakosztályunk 1891. február 21-i ülésén, amelyen még Brassai Sámuel értekezett »Nyelv és társadalom« címen, Szinnyei József titkár ajánlatára választotta tagjai közé. Még ugyanabban az évben, 1891. november 28-án és december 30-án tartotta első felolvasásait Tótfalusi Kiss Miklósról és Apáczai Csere Jánosról. A Szakosztály már 1894. február 21-én választmányi tagjának hívta meg, s azóta megszakítás nélkül viseli ezt a bizalmi tisztet. Egyesületünk és Szakosztályunk számos tanulmányát adta ki, ezek között legjelentősebb Újfalvi Sándor általa sajtó alá rendezett, irodalom- és művelődéstörténeti adatokban gazdag emlékiratának közzététele.

Életének e nevezetes alkalmával is felolvasó asztalunknál üdvözölhettük a nyolevanéves GYALUI FARKAST és a Szakosztály szívből köszöntötte és köszönte a hatvanöt év óta fáradhatatlan irodalmi tevékenységét.*

GYÖRGY LAJOS

SZÁZADOS IRODALMI ÉVFORDULÓK

Minden ünneplés emlékezés valamiről valamilyen formában. A tudományos élet azonban nem ismeri az ünnep köznapi fogalmát. Számára az alkotáshétköznapi az igazi ünnepek. Az irodalomtörténet, melynek léte és hivatása a soha meg nem szűnő emlékezés, az ünneplésnek ezt a formáját tiszteli és műveli. Ez is ünneplés, de nem a szónak közhasznú értelmében. Amott a munka ünneprontás, emitt az ünnep megszentelése. Amaz szívesen elkápráztat külsőségeivel, megveszteget üres szóvirágaival, emez nem parancsol maga köré ünneplőket, hanem szerényen és alázatosan maga járul külön-külön minden ünneptartóához. Láthatatlan ünneplés ez, a lélek, a szellem ünnepe, amolyan néma emlékezés. Résztvevői a szellem tisztelői, akik a világ különböző pontjain lélekben való ünneplésük révén találkoznak.

* 1947. április 23-án a Szakosztály szakülésén Gyalui Farkas »Petőfi koltói arcképe« címen értekezett. Ugyanekkor a Szakosztály elnöke, György Lajos megnyitójában méltatta Gyalui érdemeit.

Az irodalomtörténet naptára évről-évre, napról-napra emlékeztet egy-egy írói pálya valamilyen évfordulójára. Valamennyit számon tartani az utókor-
nak sem lehet feladata. Egy-egy kiemelkedőbb, jelentősebb évforduló alkal-
mával hagyománytiszteletét leróni mindenkori kötelessége. Az 1947. év gaz-
dagon kínálja az ilyen ritka alkalmakat, mert nem minden évben keletkezett
egy »Toldi«, egy »Magyarország 1514«-ben, egy »Szeptember végén« s nem
minden évben született egy MIKSAI KÁLMÁN, Valamennyi jelentős ünnepe
irodalmunknak. Külön-külön tanulmányt érdemelnének. Az alábbi összefog-
lalás nem kíván az egyes évfordulók szélesebb méltatásába bocsátkozni. Inkább
emlékeztető akar lenni, semmint megemlékezés. Irodalmi köztudatunk figyel-
mét kívánja felhívni s másokat megemlékezésre indítani.

Száz éve jelent meg nyomtatásban a Kisfaludy-Társaság által koszorú-
zott pályamű, ARANY JÁNOS »Toldi«-ja. Szerzője egycsapásra szerezte meg
vele népének s legnagyobb költőjének szeretetét és elismerését. A FAZAKAS
MŰVÉLY »Ludas Matyi«-ja óta fejlődő, izmosodó népi realizmus vele jelentős
határhöz érkezett. Szerzőjének népi mélységekből felfakadó élményei szer-
encsésen találkoztak össze az akkori idők közszellemével. ARANY írja Tompa
Mihályhoz intézett levelében, hogy a Toldi fogadtatásában jelentős szerepe
volt „a demokrácia felé gravitáló közszellemnek“. S ép itt van Arany száz
év múlva is időszerű és tiszteletreméltó példája. A nemzeti hagyományból ki-
indulva, saját kora legkényesebb politikai és társadalmi kérdéséhez nyúl.
Népének százados, józan bölcsességével, kerülve az irányzatosság legkevésbé
kivívó árnyalatát, megújodást kereső hazájának mostoha, kitagadott gyerme-
kére mutat Toldiban: a magyar népre. Elismerésénél jóval többet kér szá-
mára: szeretetet, megbecsülést, tehetségéhez méltó részt a vezetésben. Amikor
Toldi Miklósnak elnyomó, zsarnok bátyjával szemben igazságos jóvátételt
szerez, eszmeileg népének is igazságot szolgáltat. Az iránymű legklassziku-
sabbját alkotja meg Arany a Toldiban. Örök időkre példa és útmutatás lehet
a művészetbe oltott nemes politikumnak. Paradoxonnak hangzik, de való
igaz — a Toldiban nincs is irányzatosság, azt mi magunk, olvasói és magya-
rázói visszük bele. Erre azonban Arany indít a művészi hatás páratlan esz-
közeivel. Megjelenése óta eltelt száz év csak értékét és megbecsülését öreg-
bítette, élvezhetőségén nem ütött csorbát. Ízes magyarsága, utólérhetetlen
egyszerűsége, a művészi hatás eszközeiben való gazdagsága és változatossága
örök időkre biztosítják halhatatlanságát. Amit Arany legendás hősről mond,
méltán ráillik örökbecsű művére is:

*De míg egy csillag lesz a szép magyar égen,
Szép emlékezte szájrul-szájra méggen.*

Reális ábrázolásánál, művészi eszközökkel megvalósított irányzatossá-
gánál fogva méltán említhetjük utána EÖTVÖS JÓZSEF »Magyarország 1514-
ben« című történeti regényét. A Dózsa-féle parasztlázadást feldolgozó száz-
éves történeti regény Eötvös intő figyelmeztetése korához. A főrangú szármá-
zású szerzőnek történeti felelőségéről, Arany józanságához hasonló bölcses-
ségéről tanúskodik ez a munka, mely a rendi Magyarország dűledező falai
közt a haladás egyedüli útját jelöli meg. A jobbgátság társadalmi helyze-
tének jóvátétele, a kiváltságok elválasztó falainak ledöntése, a népi Magyar-
ország felépítése, az akkori idők politikai munkaterve, történeti háttérbe
helyezve, őszinte és tárgyilagos közvetítőre talál Eötvösben. Nyelvén, stílu-
sán már meglátszik az idők múlása, de a történeti anyag elmélyedő, hiteles
és elfogulatlan feldolgozásával ma is a legsikerültebb Dózsa-regények közé
tartozik.

A megemlékezés arról sem feledkezhetik meg, hogy PETŐFI SÁNDOR száz évvel ezelőtt vezette oltárhoz az erdői kápolnában Szendrey Júliát. Közvetlen utána, a koltói mézeshetek boldog merengésében írta meg a »Szeptember végén«-t, lírai költészetünknek ezt a páratlan műremekét, amelynek keletkezése, művészi hatása és tragikus beteljesedése ma is a legmegkapóbb irodalmi élmények egyike. Az idő mítsem ártott neki. A mulandóság és a korai hitvesi felejtés azóta sem ritka téma az irodalomban, de ahogy Petőfi annak sejtelmét megörökítette, egyedülálló az egész világirodalomban. Az emlékezésnek legalább ezzel kivételt kell tennie. Restelkednünk kellene a művelt világ előtt, ha ennek az évfordulónak nem adnánk méltó keretet és tartalmat. Petőfi százéves verseiből majd egy kötetre valót sorolhatnánk még fel: A Tisza, Beszél a fákkal, A rab, Kutyakaparó, Sári néni, Pató Pál úr, Bolond Istók, Szécsi Mária, Homér és Osszián, stb.

A magyar anekdotikus elbeszélés az idén ünnepli legkiválóbb mestere születésének századik évfordulóját. MIKSZÁTH KÁLMÁN, népszerűségben Jókainak komoly versenytársa, elbeszélő irodalmunknak ma is a legbecesebb és legolvasottabb írója. Az írók népszerűségének és olvasottságának utánjáró statisztikákban Mikszáth neve az első három név között foglal helyet. Irodalmi jelentőségét sokan felmérték. Rámutattak ötletekben, fordulatokban gazdag élőbeszéd-stílusára, pipa-füstös magyar humorára. Itt-ott tétova és óvatos kifogások is becúsztak az elismerő méltatásokba. Karzatról nézi korát — mondják egyesek. Mások azzal marasztalják el, hogy nem gyakorolt kemény és kendőzetlen társadalomkritikát: mindent megértett és megbocsátott. Innen ered köztudatunknak téves szemlélete, mely Mikszáthban csak szórakoztató elbeszélőt, anekdotázó, mókázó öreget lát, aki a pipa bodor füstjében az életet is adomának nézte. Mikszáth művei tiltakoznak ez ellen a leghevesebben s a legtöbb joggal. Lehetetlen ki nem érezni humorából is a korabeli viszonyokkal való elégedetlenségét. Milyen metsző éllel pellengérezí ki a választási korrupciót, mennyire nem közömbösen foglal állást külföldöző mágnásainkkal szemben; még azt sem mondhatni, hogy a gentryt dédelgeti. Társadalomrajza a maga módján ép oly kemény és irgalmatlan bíráló, akár a Tolnai Lajosé. De amíg ez keserű epébe mártja tollát, Mikszáth a humor eredeti nedvével tölti meg. A centenáriumi megemlékezések feladata lenne helyesbítenyi köztudatunk téves Mikszáth-szemléletén.

A magyar népszínműnek is ünnepe van az idén: százéves SZIGLIGETI EDE »Csikós«-a. A múlt század magyar színpadán leggyakrabban játszott darab, melynek felújítása századunknak sem ritka színházi eseménye. A betyár-romantikában elsőkélyesedett népszínmű divatját egyesek a Csikósig vezetik vissza. Meghamisítja a magyar falu életét, mert alakjait romantikus, szentimentális pózokba kényszeríti s a nép igazi szellemi valójának a megértésig nem jut el. A bírálók közül kevesen veszik észre, hogy minden romantikus színezettsége mellett is komolyabb mondanivalója is volt korához: az ösiség és jobbágyság intézményeinek tarthatatlansága. Ebben Szigligeti is kora közszellemének szószólója s bizonyágtevője, hogy a haladás eszméje az irodalom minden műfajában megtalálta a maga kifejezését.

A százéves évfordulók hosszú sorát folytathatnók még. 1847-ben fejezte be KEMÉNY ZSIGMOND az erdélyi humanistáról, Gyulai Pálról szóló ilyen című történeti regényét. Ebben az évben vetett véget önkézével életének az erdélyi származású CZÁKÓ ZSIGMOND, a magyar drámairodalom nagy reménysége. Ugyancsak ebben az évben látott napvilágot SZÉCHENYI ISTVÁN »Politikai programmtöredékek« című műve, a liberális ellenzék újabb támadása Kossuth ellen.

BESSENYEI GYÖRGY születésének kétszázadik évfordulója is megérdemli az

említést. A testőrírók e legkiválóbbika az irodalmi élet felpozíciójában mulhatatlan érdemeket szerzett. Kazinczy Ferenc csak ő utána jöhetett s Kisfaludy Károly Mokánya biztosan léphetett az ő Pontyijának a nyomába. A francia felvilágosodás eszméit tükröző eszméivel hasznos szolgálatot tett a nyugati eszmék hazai terjedésének s ezen keresztül az új irodalmiság, új művelődési eszmény felvirágzásának.

Utolsóinak egy háromszázados évfordulót idézünk. SZENTMÁRTONI BODÓ JÁNOS unitárius lelkésznek, a munka első költőjének nevét s jubiláló munkáját »Az sónak dicséretiről való magyar rythmusok«-at. Szentmártoni Bodó meleg rokonszenvvel beszéli el a bányászok életét, akik naponta kockáztatják életüket az omladozó tárnákban. »Az ács mesterek dicséreti« című verses munkája is figyelmet érdemel. Őszintén sajnálhatjuk, hogy az irodalomtörténetnek mindeddig csak gyér adatait sikerült valamennyire felkutatni.

A vázlatos emlékeztetőnk során figyelmünk csak a százados évfordulókra terjedt ki. Tudjuk, szép számmal kerülne még ezen belül is, de annál több ezenkívül, emlékezésre méltó alkalom. Nem is az alkalmakban van a hiány, mint inkább köztudatunk emlékező öntudatában.

ISÁK JÓZSEF

SÁNDOR GÁBOR

1921—1947

Az eidélyi magyar népelet fiatal kutatóinak táborából egyik legtöbbet ígérő reményesség tűnt el SÁNDOR GÁBOR halálával. Alig négy éve, hogy pályatársa és barátja, a végzetes hirtelenséggel elhunyt GERGELY BÉLA itthagyt a befejezetlenül munkáját, s most ugyanígy derékba tört egy fiatal élet, semmivé vált az a sok-sok célkitűzés, melynek SÁNDOR lett volna valóra váltója.

A két fiatal kutató életében és pályájában megdöbbentő a párhuzamosság. Mindketten egy évben születtek, ugyanannak a tanító-rendnek két középiskolájában készültek a főiskolai tanulmányokra (Gergely Temesvárt, Sándor Kolozsvárt) és ugyanazon az egyetemen, a kolozsvárin folytatták egyetemi tanulmányaikat. Ugyanabból az egyetemi kutatóintézetből indultak el és ugyanazon a kutatóterületen kezdtek dolgozni is. Egyek voltak abban is, hogy még az egyetemi padok között ülve, kutatásaiknak olyan érett irodalmi eredményeivel dicsekedhettek, melyek gyakorlottabb kutatót is büszkévé tehettek volna. És végzetesen egy volt korai haláluk oka is: mindkettőt ugyanaz a kór ragadta el közülünk. GERGELY azonban még egyetemi tanulmányai befejezése előtt, 1943-ban meghalt, SÁNDOR azonban négy évvel túlélte pályatársa és barátja halálát. De egyek voltak munkába indulásuk komolysága, célkitűzéseik határozottsága tekintetében is. Csak véralkatukban különböztek s ez adta meg mindkettőjük munka-ütemének az egyéni szint.

A kutatómunkára ugyanabban az intézetben készültek fel, de munkásságuk a kutató-terület szempontjából hamarosan elvált egymástól. SÁNDOR GÁBOR kezdeti nyelvészeti, szókincs-gyűjtő munkásság után mindinkább a néprajz irányában hajlott el. Alapos nyelvészeti felkészültsége és módszeressége néprajzi kutató- és feldolgozó-munkáját is előnyösen befolyásolta. A hozzá legközelebb álló, önként adódó néprajzi pont, szülővárosa, Kolozsvár egyik jellegzetes, de a kutatóktól eddig elhanyagolt részének, a Hóstatáknak néprajzi és vele kapcsolatos népnyelvi feldolgozásához fogott hozzá. Emellett azonban résztvett az Erdélyi Tudományos Intézet Magyar Nyelvészeti Osztályának borsavölgyi kutató-munkájában és jelentős népnyelvi, illetőleg néprajzi gyűjtést végzett a gyergyói medencében, majd később, kézdivásárhelyi tanár korában Háromszéken is.